

Kersnikova *Kmetska smrt*: med historizmom in nastavki secesije

Janko Kersnik je *Kmetska smrt* objavil v Ljubljanskem zvonu leta 1890. Uvodni del besedila, katerega oblikovanje sem v naslovu označil z besedno zvezo *med historizmom in nastavki secesije*, se glasi takole:

Kmetska smrt.

Slika.

Spisal Janko Kersnik

Stari Planjavec je bil še trden mož, dasije gospodaril že nad trideset let na svojem lepem, obširnem posestvu. Življenje njegovo je teklo, kakor teče pač veliki večini, da ne vsakemu kmetskemu gospodarju: v prvi mladosti "poljoká, pol smeha", potem v mladeniških letih domá dela toliko, kolikor je ravno treba; ob žegnanji in ob semánjih dnéh malo več vina v glavo, ponoči pa malo vasovanja in malo tepeža; na to pride ženitev, in svoje gospodarstvo, in ž njo in ž njim vred—skrbi, pa dela vedno več in več; kako nedeljo ali praznik zvečer romata še polna steklenica in prazen kozarec iz roke v roko, pa čez noče vse prespano, vse veselje, vse hripávo petje, vse zabava nje, in delo je zopet tu in skrb za pridelek in imetek. Takó pride starost in ž njo želja po počitku. Sinje dorasel; suče se že v drugem oddelku ónega kolobarja, katerega završč vsi gospodarji na Planjavi od rojstva do groba; sedaj ob žegnanji že pleše in daje za vino, in tepel seje tudi že nekolikokrat; da tudi vasuje, to se razumeje samó ob sebi. Temu sinu torej se izbere nevesta, žena, stari pa leže k počitku: najprej v kot za široko vedno toplo peč, a potem skoro, skoro vénkaj v hladni vrtič okrog bližnje cerkvice svetega Marka.

Dejali smo, daje bil stari Planjavec še trden mož; zató mu ni hodilo na misel, prepustiti posestvo jednemu izmed treh sinov, ali pa kakor seje bilo že zgodilo na Planjavi, vzeti zeta v hišo; saj je imel tudi hčer, kije bila že za možitev. Stari je hotel še sam delati in skrbeti, dokler je bilo kaj moči. Le nekaj gaje storilo časih čemernega in zamišljenega; od mladosti že je imel bolezen, samó ob sebi ne nevarno, ki se tudi ni pogostoma pojavljala, a gotov ni bil nikoli, ni domá, ni v cerkvi, ne, ako je nakladal voz sená, vrhu njega stoječ, ne, ako je šel po ozki brvi, držeči čez bližnji potok. Božje gaje metalo, čeprav ne pogostokrat, ali kakor smo rekli, gotov ni bil nikdar.

"Ubil se bodem ali bodem utonil!" dejal je časih, toda navzlic temu je vendar mirno in ravnodušno hodil čez brv, ali pa lezel na streho, kadar je bilo treba popravila. "Kakor mije namenjeno!" tolažil se je potem z ónim fatalizmom, ki gaje toliko medkmetskimi ljudstvom.'

1.0 Uvodni del Kersnikovega pripovednega besedila *Kmetska smrt* kaže nekatera razpoznavna znamenja historisticne zgradbene sheme, in sicer retoričnega dispozicijskega pojava *preseganja celote* (del besedila se členi v začetek, sredo, konec in presežni člen) oziroma različice *patetične*

¹ Janko Kersnik, *Kmetska smrt*, Ljubljanski zvon, Leposloven in znanstven list, Uredil Frančišek Leveč, X. "Narodne Tiskarne", V Ljubljani 1890,4142.

R A Z P R A V E I N Č L A N K I

amplifikacije (pojav sem podrobneje opisal v razpravi *Historistično oblikovanje uvodnih delov Jurčičevega pripovednega besedila Kloštrski žolnir in Dežmanovega poljudnoznanstvenega besedila Notranjske gore in Cirkniško jezero*²).

1.1 Uvodni tezni del predstavlja prva poved — *Stari Planjavecje bil še trden mož, dasije gospodaril že nad trideset let na svojem lepem, obširnem posestvu*—njegovo ponovitev (tudi v besedišču, kar jo retorično še posebej razvidno zaznamuje) pa del prve povedi v drugem odstavku — *Dejali smo, daje bil stari Planjavec še trden mož/.../*. Antitetični del uvaja del tretje povedi v drugem odstavku — *de nekaj gaje storilo včasih čemernega in zamišljenega; od mladosti žeje imel bolezen /.../* — z njim paje napovedan tudi že pripovedni zaplet (tematska kategorija, značilna za narativni oziroma pripovedni potek teme).³

1.2 Zgradbeno shemo "kazi" naštevalni del, ki ga začne del druge povedi v prvem odstavku — *Življenje njegovo* (klasična retorična inverzija levega prilastka, op. T. S.)*je teklo, kakor teče pač veliki večini, da ne vsakemu kmetskemu gospodarju /.../*. Pomen tega dela druge povedi namreč ni v nobeni razvidnejši vzročno-posledični zvezi s pomenom teznega stavka v prvi povedi *Stari Planjavecje bil še trden mož/.../*, kakorje to še na primer v Tavčarjevem *Kobiljekarju*,⁴ oba uvoda — poleg splošne sheme — povezuje tudi opisni potek⁵ delne teme⁶, ki jo pri Kersniku predstavlja omenjeni del druge povedi v prvem odstavku, pri Tavčarju pa tretja poved v prvem odstavku (*In brez šale vam rečem, da tedaj v vsej dolini ni bilo takega selišča, kakorje bilo Kobiljekarjevo*).

1.2.1 Naštevalni del uvoda začenja del druge povedi v prvem odstavku *Življenje njegovoje teklo, kakor teče pač veliki večini, da ne vsakemu kmetskemu gospodarju, in toje* — kakor smo pravkar omenili — delna tema, ki jo naslednje povedi opisno razvijajo. Za naše razpravljanje je posebej pomembno novorenesančno oblikovanje naslednjega dela naštevalnega besedila, za katero sta značilni predvsem omamentalno dvočlensko členjenje in diareza. Grafično preoblikovan se glasi takole:

*/.../ v prvi mladosti "pol joka, pol smeha",
potem v mladeniških letih domd dela toliko, kolikorje ravno treba;*

*ob žegnanji in ob semanjih dneh malo več vina v glavo,
ponoči pa malo vasovanja in malo tepéža;*

*na to pride ženitev, in svoje gospodarstvo,
in ž njo in ž njim vred—
skrbi, pa dela vedno več in več;*

*kako nedeljo ali praznik zvečer romata
še polna steklenica in prazen kozarec iz roke v roko,
pa čez nočje vse prespano,
vse veselje,
vse hripavo petje,
vse zabavanje,
in deloje zopet tu in skrb za pridelek in imetek.*

Tomaz Sajovic, *Historistično oblikovanje uvodnih delov Jurčičevega pripovednega besedila Kloštrski žolnir in Dežmanovega poljudnoznanstvenega besedila Notranjske gore in Cirkniškojezero*, JIS, XXXVII, 1991/92, št. 3-4, 65-67.

Klaus Brinker, *Linguistische Textanalyse, Eine Einführung in Grundbegriffe und Methoden*, Grundlagen der Germanistik, 29, E. Schmidt, Berlin 1985, 64.

Ivan Tavčar, *Kobiljekar*, Zvon, ur. J. Stritar, A. Keiss in P. Horn, Dunaj 1878,43.

Deskriptivni potek teme Brinker opredeljuje takole: *Bei deskriptiven Themenentfaltung wird ein Thema in seinen Komponenten (Teilthemen) dargestellt und in Raum und Zeit eingeordnet. Die wichtigsten thematischen Kategorien sind also Spezifizierung (Aufgliederung) und Situierung (Einordnung). V: Klaus Brinker, nav. delo, 59.*

Besedilno temo pojasnjuje Brinker v navedenem delu podrobneje na straneh 50-56.

RAZPRAVE IN ČLANKI

Tako pride starost in ž njo želja po počitku.

Sin je dorasel;

suče se že v drugem oddelku onega kolobarja, katerega završe vsi gospodarji na Planjavi od rojstva do groba;

sedaj, ob žeganji že pleše in daje za vino, in tepel seje tudi že nekolikokrat; da tudi vasuje, to se razumeje samo ob sebi.

Temu sinu torej se izbere nevesta, žena.

stari pa leže k počitku:

najprej v kot za široko vedno toplo peč,

a potem skoro, skoro venkaj v hladni vrtič okrog bližnje cerkvice svetega Marka.

1.2.1.1 Z izrazom ornamentalno dvočlensko členjenje razumem tako nestavčno kot stavčno razvito dvočlensko členjenje; v obe podvrsti (po Eggersu) uvrščamo tudi zgodovinske oblike dvojnih formul.⁷ Za naše razpravljanje je izredno pomembna velika gostota dvočlenskih oblik pri Kersniku in — kot bomo videli kasneje — tudi na primer pri Cankarju,⁸ zlasti v Vinjetah, kar ob načelu aditivnega kopičenja posameznih pomensko-skladenjskih enot besedila kaže razvidne sledove renesančnega oblikovanja.

Zanimivo je, da Kersnik v obravnavanem delu besedila uporabi zares klasično nestavčno dvojno formulo le enkrat — *pridelek in imetek*—(mimogrede naj opozorim na zvočno podobo obeh členov, asonanco, ki historičnost še poudarja), blizu so ji primeri z anaforično ponovitvijo besede ob binarnih členih—*ob žeganji in ob semanjih dneh, malo vasovanja in malo tepeža*—(brez veznika "poljokd, pol smeha") in z antonimičnima prilastkoma — *polna steklenica in prazen kozarec*. Posebna oblika dvočlenskosti sta primera *iz roke v roko* (prislovno določilo kraja, ki zaznamuje dolgotrajnost; Kersnikje v tej zvezi preoblikoval metonimično zvezo *odzibeli do groba*).

Doslednost dvočlenskega oblikovanja kaže naslednji del besedila:

/.../ na to pride ženitev, in svoje gospodarstvo,

in ž njo in ž njim vred—

skrbi, pa dela vedno več in več: /.../.

Besedi v osebku — *ženitev, in svoje gospodarstvo* sta posebej razvidno ponovljeni z zaimkoma v skladenjski vlogi prislovnega določila časa⁹ — *ž njo in ž njim* (značilen Kersnikov stile), ki sta skladenjsko povezana z besedno zvezo *skrbi, pa dela vedno več in več* (podčrtano so označeni dvočlenski členi).

1.2.1.2 Za Kersnikovo oblikovanje navedenega dela besedila so značilni tudi naslednji stavki:

kako nedeljo ali praznik zvečer romata

še polna steklenica in prazen kozarec iz roke v roko,

pa čez nočje vse prespano,

vse veselje,

vse hripavo petje,

vse zabavanje,

in deloje zopet tu in skrb za pridelek in imetek.

⁷ Več o dvojni in trojni formuli v podpoglavju *Synonymik als Spiegel des Nominalismus* v: Hans Eggers, *Deutsche Sprachgeschichte, Band 2, Das Frühneuhochdeutsche und das Neuhochdeutsche*, Rowohlt's Enzyklopädie, Rowohlt Taschenbuch Verlag GmbH, Reinbek Bei Hamburg 1986, 103-107.

⁸ Breda Pogorelec, O dveh značilnostih Cankarjevega sloga, Simpozij o Ivanu Cankarju 1976, nav. delo, str. 294.

⁹ Prim. zgled za prislovno določilo časa: *Z osvoboditvijo seje poločaj spremenil* v: Jože Toporišič, *Slovenska slovnica*, nav. delo, str. 490.

RAZPRAVE IN ČLANKI

Ob že omenjeni izredni gostoti pravih oziroma povzetih dvojnih formulje treba opozoriti predvsem na metonimično perifrazo v prvem stavku (besedno gradivo "opisuje"/"a/vanje), diarezo v drugem — povzemalni del oblikuje posamostaljeni pridevniški količinski zaimek vse, naštevalnega trije izglagolski samostalniki z anaforično ponovitvijo pridevniškega količinskega zaimka ves — tretji stavek (*in deloje zopet tu in skrb zapridelek in imetek*) paje tudi zaznamovano oblikovan: dvojna formula v osebku (člena *delo, skrb*) je preoblikovana s hiperbatonsko prestavitvijo besede *delo* na prvo mesto v stavku, kar znotraj stavka ustvarja poudarjeno razvidnost obeh členov (*delo, skrb*) in s tem ideje stavka, v diarezni zgradbi pa hiazemsko sopostavitev z besedami iz naštevalnega dela diareze in s tem krepitev razvidnosti nasprotnih pomenov (*zabavanjc — delo*), omeniti paje treba tudi dvojno formulo v prilastku člena (*skrb za pridelek in imetek*).

1.2.1.3 Posebej je treba opozoriti tudi na ornamentalno ponavljanje besed *delo* in *skrb* v sklepnih delih posameznih pomensko-skladenjskih enot—v tretji *skrbi, pa dela vedno večin večin* in v pravkar omenjeni četrti *in deloje zopet tu in skrb zapridelek in imetek* (z zamenjanim vrstnim redom obeh besed). Če upoštevamo še besedo *delo* v prvi enoti, potem postane razvidna pripovedovalčeva težnja po ustvarjanju ritmičnega menjavanja dveh pomenskih enot - *kmetovega veselja* in *kmetovega dela*.

K slogovno zaznamovanemu monotonemu ritmu pripovedi prispeva tudi stavčna dvočlenskost, na primer prvih dveh pomensko-skladenjskih enot.

1.2.1.3 Vse našteto skupaj s številnimi izglagolskimi samostalniki in glagolniki, enodelno neglagolsko zgradbo stavkov (v prvih dveh pomensko-skladenjskih enotah) in skopo uporabo glagolov ustvarja statično in abstraktno časovno vzdušje, tako značilno tudi na primer za Cankarjevo ustvarjanje.

1.2.1.3.1 Pri tem je treba poudariti, da glagoli v tem delu besedila ne zaznamujejo enkratnih dejanj, ampak dejanja, ki so nekako značilna za način kmečkega življenja nasploh. V zvezi s tem je treba uporabiti pojem *habitualnosti* (tudi *uzualnosti*), kakor ga razlaga na primer Lyons:

The term "habitual", then, is conventionally applied by linguists to situations (and, derivatively, to the aspects that describe such situations) to which a much broader, but intuitively related, set of terms is applicable, including "customary", "frequent", "regular", "usual" and even "normal"; and "iterative" or "frequentative" are commonly employed in the same sense. It is often explained: first, that the regular iteration of an event creates a series which may be represented as a unitary durative situation with many of the properties of a state, and that this accounts for certain uses of the aspects in particular languages; and, second, that, in so far as "sometimes" shades into "often" and "often may appropriately used for the expression of so called timeless truths like "Cows eat grass". We have already had occasion to comment upon the different senses that "timeless" can bear and, in particular, upon the distinction between "omnitemporal" and "eternal" and the relevance that this has to gnomic and generic statements I...I. It so happens that in many, and perhaps most, languages the same aspect is, or may be, used both for habitual situations (in the broadest technical sense of "habitual") and in generic statements: the imperfective in Russian, the simple nonprogressive in English, the so-called aorist in Turkish, and so on. In Swahili, however, a generic and a habitual sense of "Cows eat grass" can apparently be distinguished in terms of a grammaticalized aspectual distinction /.../.¹⁰

Ugotovimo lahko, daje habitualnost značilna tako za obravnavani uvodni del besedila kot še za marsikateri historistični uvod v slovenskih pripovednih besedilih v 19. stoletju.¹¹

1.2.1.4 Nadaljnje kmetovo življenje s smrtjo vred pripovedovalec ubeseduje v drugem delu navedenega naštevalnega dela besedila:

¹⁰ John Lyons, *Semantics*, Volume 2, Cambridge University Press 1977, Reprinted 1978, 1979, Cambridge London. New York, Melbourne, str. 716.

¹¹ Tomaž Sajovic, *Historistično oblikovanje uvodnih delov Jurčičevega pripovednega besedila Kloštrski žolnir in Dežmanovega poljudnoznanstvenega besedila Notranjske gore in Cirkniškojezero*, JIS, XXXVII, 1991/92, ŠL 5, 102.

RAZPRAVE IN ČLANKI

Takó pride starost in ž njo želja po počitku.

Sin je dorašel;

suče se že v drugem oddelku ónega kolobarja, katerega završe vsi gospodarji na Planjavi od rojstva do groba;

sedaj ob žegnanju že pleše in daje za vino, in tepel seje tudi že nekolikokrat; da tudi vasuje, to se razumeje samó ob sebi.

Temu sinu torej se izbere nevesta, žena,

stari pa leže k počitku:

najprej v kot za široko vedno toplo peč,

a potem skoro, skoro vénkaj v hladni vrtič okrog bližnje cerkvice svetega Marka.

V prvi povedi — *Takó pride starost in ž njo želja po počitku* — pripovedovalec vpelje v pripoved predzadnje človekovo življenjsko poglavje, starost. Osebek povedi je dvosestavinski oziroma dvočlenski, pri čemer je treba opozoriti tudi na Kersnikov stilizem — pozajmljeno ponovitev besede *starost* z vlogo prislovnega določila časa (z *njim*). Za naše razpravljanje je pomembno, da se beseda *počitek* pojavi še enkrat, in sicer v zadnji pomensko-skadenjski enoti navedenega besedila:

/.../ stari pa leže k počitku:

najprej v kot za široko vedno toplo peč,

a potem skoro, skoro vénkaj v hladni vrtič okrog bližnje cerkvice svetega Marka.

Pomen besedne zveze *leči k počitku* sopostavljena prislovna določila kraja bistveno spreminjata: prvo — *v kot za široko vedno toplo peč*—ji podeljuje običajni, denotativni pomen, drugo — *vénkaj v hladni vrtič okrog bližnje cerkvice svetega Marka* — pa prenesen (očitna napoved secesijskega oziroma modernističnega "poigravanja" z jezikom), pri čemer lahko v zadnji preneseni zvezi¹² vidimo klasicistično evfemistično perifrazo, ki v pripoved vnaša nekoliko privzdignjeno in abstraktno razpoloženje (blažita ga pomanjševalna konkretna samostalnika *vrtič* in *cerkvice*).

Med tema pomensko-skladenjskima enotama stoji del besedila, ki ponavlja — tokrat pri kmetovem sinu — *drugi oddelek ónega kolobarja, katerega završe vsi gospodarji na Planjavi od rojstva od groba* — kar poudarja večno obnavljane življenja (primerjaj Kersnikova *Mačkova očeta* v Ljubljanskem zvonu 1886). Zanimivo je, da oba dela besedila, ki ubesedujeta *drugi oddelek* kmetovega življenja, združujejo ponovitvi besedne zveze *ob žegnanji* in besede *vino* ter razvezovanje izglagolskih samostalnikov *vasovanje* in *tepež* v stavku *ponoči pa malo vasovanja in malo tepčža v glagole vasovati in tepsti se* v pomensko-skladenjski enoti, ki ubesedujedrag/ *oddelek* kmetovega življenja, kar z drugimi besedami pomeni prehod od abstraktnega statičnega opisovanja lastnosti k zametku zgodbe (prav tákojezikovno možnost — samo v obrnjenem smislu — j e izrabljjal tudi Cankar, prim. poved iz *Moža pri oknu: Zavili so ga v umazane cunje, kjer je brcal in kričal... takrat so mu brcanje in kričanje še ni zdelo neumno.*). Seveda paje tudi za oblikovanje tega dela besedila značilna habitualnost.

2.0 Drugi odstavek *Kmetske smrti* vsebuje ponovitev trditve iz začetnega stavka v prvi povedi Kersnikovega besedila, njeno utemeljitev in antitetični del ter se s tretjim odstavkom vred glasi:

Dejali smo, daje bil stari Planjavec še trden mož; zató mu ni hodilo na misel, prepustiti posestvo jednemu izmed treh sinov, ali pa kakor seje bilo že zgodilo na Planjavi, vzeti zeta v hišo; saj je imel tudi hčer, kije bila že za možitev. Starije hotel še sam delati in skrbeti, dokler je bilo kaj moči. Le nekaj ga je storilo časih čemernega in zamišljenega; od mladosti že je imel bolezen, samó ob sebi

¹² V SSKJ II je v geslu *tiči* navedeno: *vznes. zdaje legel k večnemu počitku, pod rušo, v grob, v zemljo* Se zadnji prijatelj umrl. V: Slovar slovenskega knjižnega jezika, Druga knjiga, I-Na, nav. delo, str. 569.

¹³ Ivan Cankar, *Vinjete*, Založil L. Schvventner. V Ljubljani 1899, str. 38.

RAZPRAVE IN ČLANKI

ne nevarno, ki se tudi ni pogostoma pojavljala, a gotov ni bil nikoli, ni domá, ni v cerkvi, ne, ako je nakladal voz sena, vrhu njega stoječ, ne, ako je šel po ozki brvi, držeči čez bližnji potok. Božje ga je metálo, čeprav ne pogostokrat, ali kakor smo rekli, gotov ni bil nikdar.

"Ubil se bodem ali pa bodem utonil!" dejal je časih, toda navzlic temu je vendar mirno in ravnodušno hodil čez brv, ali pa lézel na streho, kadar je bilo treba popravila. "Kakor mi je namenjeno!" tolažil se je potem z ónim fatalizmom, ki ga je toliko med kmetskim ljudstvom.

2.1 Kot smo že omenili, je na začetku drugega odstavka dobesedno ponovljena trditev iz začetka besedila *Stari Planjavčje bil še trden mož* (videli smo že, daje tak postopek za Kersnika posebej značilen, medtem ko se Tavčar temu skuša izogibati), samo daje trditev modalizirana tako, daje predstavljena v predmetni odvisnik, v glavnem stavku paje v povedku modalni performer—glagol rekanja v prvi osebi množine (pripovedovalec uporabi tako imenovano *množino skromnosti*,¹⁴ B. Pogorelec ustno predlaga dva drugačna izraza: *pripovedna prva oseba množine* in *splošni pripovedovalec*). V nadaljevanju povedi sledi utemeljitev trditve (uvajajo sklepalni veznik *zató*, kar vse kaže, da Kersnikov uvod še vedno ohranja sledove patetične amplifikacije (v tem primeru [^]ponovitev teze in presežni utemeljevalni člen). Da so to res le še ostanki, kaže tudi naša analiza prvega odstavka, v katerem pripovedovalčeva trditev ni utemeljena v naštevalnem delu.

2.2 Za naše razpravljanje je pomembna poved *Starije hotel še sam delati in skrbeti, dokler je bilo kaj moči*, ki končuje utemeljevalni del. V njej sta kot dvojna formula združena nedoločnika *delati in skrbeti*, ki vzpostavljata besedilno koherenco z izglagolskima samostalnikoma *delo* in *skrb* v že razčlenjenem naštevalnem delu: *skrbi, pa dela vedno več in več, in deloje zopet tu in skrb zaprivedek in imetek*. Očitno torej je, da pripovedovalec oblikuje besedilo z razvijanjem v retorično dvojno formulo oblikovanih pomenov, ki jih z besedotvornimi in skladenjskimi posegi ves čas izrazno spreminja (v primeru besede *skrb* izrablja tudi njene slovarske odtenke).

2.3 Prav dvojna formula v pravkar obravnavani povedi, ki končuje utemeljevalni del besedila v drugem odstavku, pomeni tisto oblikovno pripono, ki ga povezuje z naslednjim, antitetičnim. Prva poved antitetičnega dela se namreč začinja s stavkom, ki prav tako vsebuje pridevniško dvojno formulo: *Le nekaj ga je storilo časih čemernega in zamišljenega; /.../*.

2.4 Glavna značilnost antitetičnega dela uvoda je zapletena retorična zgradba. Njegova grafično preoblikovana podoba je naslednja:

Le nekaj ga je storilo časih čemernega in zamišljenega;

od mladosti žeje imel bolezen, samó ob sebi ne nevarno, ki se tudi ni pogostoma pojavljala,

a gotovo ni bil nikoli,

ni domá,

ni v cerkvi,

ne, ako je nakladal voz sena, vrhu njega stoječ,

ne, ako je šel po ozki brvi, držeči čez bližnji potok.

Božje ga je metálo, čeprav ne pogostokrat,

ali kakor smo rekli, gotov ni bil nikdar.

2.4.1 Antitetični del uvoda uvaja prvi stavek prve povedi: *Le nekaj ga je storilo časih čemernega in zamišljenega /.../*. Skladenjsko znamenje antitetičnosti je navezovalni članek *le*, s katerim pripovedovalec zaznamuje Planjavčevo bolezen kot tisto lastnost, ki načinja tako njegovo duševno počutje, izraženo s pridevniško dvojno formulo *čemernega in zamišljenega*, kot pripovedovalčeva trditev o njegovi trdnosti. Zanimivo je, da je denotat *božjast* najprej naveden zelo nejasno, z nedoločnim zaimkom *nekaj*, v naslednjem stavku nekoliko določnejše s pomensko splošnim

¹⁴ Jože Toporišič, Slovenska slovnica, nav. delo, str. 326.

RAZPRAVE IN ČLANKI

nadrejenim izrazom *bolezen* in šele na začetku druge povedi neposredno, z besedo *božje* (v besediloslowni terminologiji bi tako ponavljanje imenovali *sinonimna rekurenca*¹⁵).

2.4.2 Za ostali del navedenega dela besedilaje značilna sicer nepopolna ponovitev nekaterih celotnih stavkov, v čemer lahko vidimo še eno obliko slogovnega načela dvočlenskosti.

Del prve povedi *od mladosti žeje imel bolezen, samd ob sebi ne nevarno, ki se tudi ni po gostoma pojavljala, a gotov ni bil nikoli /.../ se namreč bolj ali manj sinonimno ponovi v drugi povedi Božje gaje metalo, čeprav ne pogostokrat, ali kakor smo rekli, gotov ni bil nikdar.*

2.4.3 Posebej je treba opozoriti na značilno historistično formo, diarezo, v drugem delu prve povedi, katere naštevalni del širi prvo poved in hkrati ločuje pravkar omenjeni ponovitvi delov povedi:

*/.../ a gotov ni bil nikoli,
ni doma,
ni v cerkvi,
ne, akoje nakladal voz sena, vrhu njega stoječ,
ne, akoje šel po ozki brvi, držeči čez bližnji potok.*

Povzemaalni časovni prislov *nikoli* v vlogi prislovnega določila časaje razčlenjen z dvema dvojicama členov, pri čemer vse člene začenjajo disjunktivni vezniki; prva dva *ni — ni*, druga dva *ne — ne* v povezavi s pogojnim veznikom *ako*. Prva dva člena sta stavčno nerazviti prislovni določili kraja, druga dva sta stavčna, pri čemer je treba posebej opozoriti, daje veznik *ako* sicer formalno res pogojni, odvisnika pa imata v resnici bolj časovno skladijsko vrednost¹⁶ in izražata uzualnost oziroma habitualnost, historistično togost še stopnjujeta deležijski in deležniški polstavek.

2.5 Naš razmislek o uvodu Kersnikove *Kmetske smrti* ne bi bil popoln, če ne bi razčlenili še tretjega odstavka besedila:

"Ubil se bodem ali pa bodem utonil!" dejal je časih, toda navzlic temu je vendar mirno in ravnodušno hodil čez brv, ali pa lezel na streho, kadarje bilo treba popravila. "Kakor mi je namenjeno!" tolažil se je potem z onimfatalizmom, ki gaje toliko med kmetskim ljudstvom.

Če se je dosedanja pripoved gibala v okviru pripovednega poročila,¹⁷ potem ga v tem odstavku s premim govorom prestopa (vendarje še tudi za ta del besedila značilna habitualnost glagolskega

Kljub vsemu pa se pripovedovalec še ne odreka dvočlenskemu načelu oblikovanja pripovedi. Lep zgled sta že stavka v premem govoru: *"Ubil se bodem ali pa bodem utonil!"*, pri čemer je treba posebej opozoriti na retorično hiazemsko razvrstitev pomožnikov (s starinsko podaljšano obliko) in opisnih deležnikov v obeh prihodnjikih.

Tako načelo obvladuje še del tudi iz dveh ločno prirejenih stavkov sestavljene povedi, v katerega je vključen omenjeni premi govor: */.../ toda navzlic temu je vendar mirno in ravnodušno hodil čez brv, ali pa lezel na streho, kadarje bilo treba popravila.* Spregledati ni mogoče niti iz dveh sinonimnih prislovov (*mirno in ravnodušno*) sestavljene dvojne formule v prvem stavku. Posebej je treba omeniti tudi hiazemsko razvrstitev posameznih stavkov v obeh delih obravnavane povedi, kijih družijo pomenska bližina (hiazemje retorična figura, s katero je mogoče doseči večjo razvidnost pomenov, pa tudi občutek sklenjenosti posameznih manjših ali večjih enot besedila¹⁸, zato ni mogoče spregledati, da se pojavlja v sklepnem delu uvoda). Tako je na prvem mestu v premem

¹⁵ O tipologiji rekurence gl. Robert-Alain de Beaugrande, Wolfgang Ulrich Dressler, Einführung in die Textlinguistik, Max Niemeyer Verlag, Tübingen 1981, 57-64.

¹⁶ Jože Toporišič, Slovenska slovnica, nav. delo, str. 515.

¹⁷ Matjaž Kmecl, Mala literarna teorija, nav. delo, str. 295.

¹⁸ Heinrich Lausberg, Handbuch der literarischen Rhetorik. Max Hueber Verlag München, München 1973, 361.

RAZPRAVE IN ČLANKI

govoru stavek *Ubil se bodem*, ki je pomensko povezan z drugim glavnim stavkom v drugem delu iste povedi *alipa lezel na streho*, skupaj pa stojita stavka *ali pa bodem utonil* in *toda navzlic temu je vendar mirno in ravnodušno hodil čez brv*.

2.5.1 Da Kersnik premišljeno ornamentalizira svojo pripoved, kaže tudi ponavljanje besednega gradiva, s katerim gradi razvidno koherenco besedila. Tako stojita v drugem odstavku stavka *ne, akoje nakladal voz sena /.../, ne, akoje šelpo ozki brvi, /.../*, v tretjem *toda navzlic temuje vendar mirno in ravnodušno hodil čez brv, alipa lezel na streho* (obe povedi povezuje besedno gradivo z besedo *brv*), tretjega in četrtega pa povezuje Planjavčevo popravljanje *strehe* (četrti odstavek se glasi: *Bilo je jeseni, ko je stari Planjavec znova — menda tretjič v dveh dneh — ogledoval oglarebra na slamnati strehi svoje hiše.*¹⁹).

2.5.2 Iz tega je že mogoče slutiti še eno značilnost Kersnikovega oblikovanja pripovedi, in sicer razvidno stopničasto približevanje jedru pripovedi, ki ga ustvarjajo tudi dmgažezikovna sredstva. Primerjati je treba na primer prvo poved v tretjem odstavku *"Ubil se bodem alipa bodem utonil!" dejalje časih, toda navzlic temuje vendar mirno in ravnodušno hodil čez brv, alipa j žzel na streho, kadarje bilo treba popravila* in četrti odstavek *Bilo je jeseni, ko je stari Planjavec znova — menda tretjič v dveh dneh — ogledoval gola rebra na slamnati strehi svoje hiše*. Pozorni moramo biti predvsem na časovno perspektivo, ki jo izražajo prislovna določila časa. V tretjem odstavku je čas še precej nedoločen (habitualnost!) — njegovi izrazili sta *časih in kadarje bilo treba popravila* — v drugem odstavku je nedoločenost časa izražena s prislovnim določilom časa *nikoli* v povzermalnem delu (diareze), v četrtem, ko začenja glavno temo *Kmetske smrti* in sicer Planjavčevo smrt, paje čas konkretnje določen — *jeseni, menda tretjič v dveh dneh*. Upoštevajoč vsebino drugega, tretjega in četrtega z naslednjimi odstavki lahko rečemo, da se pripovedovalec dovolj razvidno obotavlja je približuje jedru pripovedi (prim. tudi antitetični del uvoda, kateremu je denotat *božjast* izražen z zaporedjem besed *nekaj— bolezen — božje*), kar kaže sledove baročnega oblikovanja.

3.0 Kersnikovo slogovno oblikovanje v sliki *Kmetska smrt* sem že v naslovu označil z besedno zvezo *med historizmom in nastavki secesije*.

3.1 Uvodni del besedila obvađujejo še razvidni sledovi *patetične amplifikacije* s številnimi drobnimi historističnimi oblikami, pa tudi konecje še čisto historističen in ne more skriti oblikovne sorodnosti s Stritarjevimi oblikovanjem, predvsem v nizu petih dvojnih formul, sestavljenih iz nasprotnopomenskih pridevnikov in poliptotičnega oziroma derivacijskega ponavljanja besedišča:

*Sedaj živi Antonov rod na Planjavi; trd in mehak, surdv in nežen, krepak in zdelan, samogolten in dobrosrčen, dober in slab — kakor si ga ogledaš. Pa kadar mrjo ti ljudje —jaz sem jih že videl mreti — smrti se ne boje!*¹⁰

3.2 Nastavke secesije (govorim o nastavkih in ne že o razviti secesiji) je mogoče videti predvsem v prvem odstavku besedila: *velika gostota dvočlenskih členov* (prim. tudi odlomek iz Kersnikovega *Otroškega dohtarja*, LZ 1887²¹), ritmično izmenjavanje enot besedila, kijih zaznamujeta pomena

¹⁹ Janko Kersnik, nav. delo, 42.

²⁰ Janko Kersnik, nav. delo, 45.

²¹

Podobno ornamentalno je oblikovan del besedila iz Kersnikovega pripovednega besedila *Otroški dohtar* (1887), ki se grafično preoblikovan glasi takole:

Do sedajji nikdar niti na misel ni prišlo, da bi utegnil otroški dohtar kaj oporekati njeni ljubezni,

in to ljubezenje nosila že dolgo, malone vse leto v svojem srci —

a sedaj so jo varuhove besede silno preplašile.

Nikdar ga še ni videla, tega otroškega dohtarja,

in dasi je Molek nekolikokrat pripovedoval,

da je stari umrl,

in daje prišel drug v sodišče

in pozneje tudi o tem in še o drugem,

da sla se vrstila na dnem imenitnem mestu

in daje sedaj zopet nov dohtar tam —

vendar si ni mogla poosebljevati tega pojma.

RAZPRAVE IN ČLANKI

zabava in *delo*, ponovitev opisa dela življenjskega kroga pri starših in otrocih ter izredna gostota dejanja zaznamujočih izglagolskih samostalnikov in glagolnikov skupaj z neglagolskimi enodelnimi stavki, kar odpravlja modalnost časa (vsaj na nekaterih mestih v pripovedi) in ustvarja s prej omenjeno poudarjeno ornamentalnostjo abstraktno vzdušje, tako značilno za Cankarjevo oblikovanje. Posebej je treba poudariti, daje Kersnik v *Kmetski smrti* dosegel, da se je ritmično ponavljanje dvodelnih vzorcev in pomenov, ob delnem ukinjanju časa, semantiziralo. Oblika sama je začela soizražati sporočilo slike, in sicer večno kroženje kmečkega življenja *od rojstva do smrti* (primerjaj tudi Kersnikova *Mačkova očeta*), v katerem je smrt samo ena od njegovih neizogibnih postaj ali kakor bi rekel stari Planjavec v tretjem odstavku *Kmetske smrti*:

"Kakor mi je namenjeno!" tolažil se je potem z onim fatalizmom, ki ga je toliko med kmetski ljudstvom. (Poudaril T. S.)

Fatalizem je torej izražen tudi v besedišču; primerjaj tudi že navedeno poved: *"Ubil se bodem ali pa bodem utonil!" dejal je časih, toda navzlic temu je vendar mirno in ravnodušno hodil čez brv, ali pa lezel na streho, kadar je bilo treba popravila.*

3.2.1 Zanimivo je, da se je ob prevešanju 19. v 20. stoletje v slovenskem pripovedništvu vedno bolj krepilo sicer že v renesansi znano adicijsko načelo oblikovanja, kateremu se ni izognilo niti oblikovanje skoraj pridižno eksemplarske jedme zgodbe Planjavčeve smrti, in sicer zlasti v delu oblikovanja kmetove oporoke.

4.0 Vsa ta spoznanja je sedaj treba poglobljeno premisliti in Kersnikovo jezikovno oblikovanje, kakor se kaže v *Kmetski smrti*, smiselno umestiti v slogovni razvoj slovenskega pripovedništva druge polovice 19. stoletja — in sicer prav v tisto obdobje, ko se je ob poznem historizmu prebujala že secesija in se napovedovala modema.

4.1 Ugotovljeno je bilo, daje umetnost v obdobju *historizma* (ki se je začelo v drugi polovici 18. stoletja, doseglo svoj vrh v 19. stoletju in izzvenevalo še v 20. stoletju) obvladovala dvojna struktura. Tako je na primer v arhitekturi stavbna naloga razpadla na v prejšnjih obdobjih združeni sestavini — na stvarni, praktični *namen* (funkcijo) in *pomen*, ki se je izrazil v obliki *historističnega sloga*. Pri tem je treba upoštevati epohalno novost, ki je zaznamovala ves nadaljnji umetnostni slogovni razvoj — in sicer *pluralizem* historističnih slogov. Izbira ustreznega, po preteklem slogovnem obdobju zgledujočega se "sloga" je bila simbolično določena in je pomenila nekakšen komentar, ki je izražal meščansko ideologijo.²² Tudi raziskovalci slovenske besedne umetnosti obravnavanega obdobja bolj ali manj eksplicitno potrjujejo obstoj dvojne strukture. Za slovensko besednoumetnostno oblikovanje je po Pogorelčevi že od razsvetljenstva dalje značilen spopad med retorično oziroma zgodovinsko (mišljen je *historizem*) in naravno poetiko,²³ po Paternuju pa soobstajanje tako imenovanega stilnega sinkretizma (mešanice različnih preteklih slogov) ter folklore v razsvetljenstvu²⁴ in realističnih prvin v 19. stoletju²⁵ (sem je treba šteti tudi Ludwigov izraz "poetični realizem" in Celestinov "idealni realizem"). Upoštevajoč ugotovitev B. Pogorelec

ni tako, ni drugače.

nego videlaje v njem le neko skrivno, silno moč.

kije kakor neizogibna usoda velčvala i njo in i njenim imetjem.

(Podčrtal T. S.)

V: Janko Kersnik, Otroški dohtar, Ljubljanski zvon, Leposloven in znanstven list, Uredil Fran Levec, VII. leto, Tisk "Narodne tiskarne", V Ljubljani 1887, str. 660.

²² Karl-Heinz Klingenburg, *Statt einer Einleitung: Nachdenken über Historismus*, v: *Historismus — Aspekte zur Kunst im 19. Jahrhundert*, Herausgegeben von Karl-Heinz Klingenburg, VEB E. A. Seeman Verlag, Leipzig 1985, 11, 14, 16-17.

²³ Breda Pogorelec, *Zvrstna in slogovna razčlenjenost slovenskega knjižnegajezika v obdobjih pred Prešernom*, Makedonski jazik, GodinaXXXII-XXXIII, 1981-1982, Institutza makedonskijazik "Krstje Misirkov", Oddelenotpečatok, Skopje 1982, str. 600.

²⁴ Boris Paternu, *K tipologiji realizma v slovenski književnosti*, v: Boris Paternu, *Obdobja in slogi v slovenski književnosti*, Študije, Založba Mladinska knjiga, Ljubljana 1989, str. 77.

²⁵ Boris Paternu, nav. delo, 79, 83-87.

RAZPRAVE IN ČLANKI

o *plastični oblikovanosti* slovenskih realističnih besedil, ki je *dosežena s kontrastno postavitvijo obeh pripovedi, o dogajanju in o komentarju, na pripovedno ravnino, pri čemer so prehodi z ravnine na ravnino navadno nakazani z jezikovnimi sredstvi*,¹⁶ in Kmeclova spoznanja o slovenskem romanu druge polovice 19. stoletja kot glasniku zmagujoče meščanske ideologije (Matjaž Kmecl, *Rojstvo slovenskega romana*, 1981), je bila postavljena trditev, da *historistična* oblikovanost v slovenski pripovedni prozi druge polovice 19. stoletja zadeva predvsem ravnino komentarja, ki na različne načine izraža tako imenovani meščanski subjekt pripovedovalca — oziroma, splošneje rečeno, ideologija slovenske meščanske družbe — oblikovanje ravnine dogajanja paje mnogo bolj odprto načelom naravne poetike.²⁷

4.1.1 Klasična zglede *historistične* uporabe retoričnega dispozicijskega preseganja *celote* oziroma različice *patetične amplifikacije* (pogoste prvine na primer baročnih pridig) sta na primer uvodni del Jurčičevega *Kloštrskega žolnirja* (1866), ki konotira ideologijo zgodnjega kopičenja slovenskega narodnega kapitala,²⁸ in uvodni del Kersnikovega *Ponkerčevega očeta* (1882), ki konotira načelo tako imenovane etične izravnave, po Kmeclu metafizični mit, ki je bil ena glavnih značilnosti ideologije mladega slovenskega meščanstva.²⁹ Za oba uvoda so značilni še argumentni potek teme³⁰ (v neuvodnih delih besedil prevladuje seveda narativni potek tem), poudarjen retorični učinek presenečenja, dosežen s presežnim antitetičnim členom patetične amplifikacije in ob pomoči persvazivnih retoričnih postopkov,³¹ in za secesijo oziroma moderno izredno pomembna habitualnost glagolskega dejanja.

4.2 Umetnik je v obdobju *historizma* postajal vedno bolj svoboden, saj je v skladu s svojim umetnostnim hotenjem lahko bolj ali manj svobodno *izbiral* med prvinami različnih preteklih slogov, pa tudi med preteklimi umetniškimi oblikami (sociološka podlaga *historizma* je vzpon meščanstva in njegova vera v človeški razum v drugi polovici 18. stoletja, filozofska pa avtonomizacija človeka, ki je postajal neodvisen od vrhovne nadnaravne instance, boga).

Prebujeno subjektivnost ustvarjanja je umetnik v nadaljnjem umetnostnem razvoju vedno bolj stopnjeval. Tako je secesija vsaj programsko skušala pretrgati vse zveze s preteklimi zgodovinskim slogi in torej tudi s historizmom. Vendar tudi slovenska pripovedna (pa tudi pesemska) besedila kažejo, da je tako razvezovanje potekalo postopoma in ob izkoriščanju oblikovalnih možnosti, znanih že v historizmu.

4.2.1 Analize nekaterih najpomembnejših Kersnikovih kratkih pripovednih besedil iz *Kmetskih slik* kažejo, da se je v začetku devetdesetih let 19. stoletja uvodni, komentatorski del slik začel po obsegu širiti, zgodbeni oziroma dogajalni pa krčiti — v *Ponkrčevem očetu* (1882) je v patetični amplifikaciji oblikovan uvod dokaj kratek (podobno kot v Jurčičevem *Kloštrskem žolnirju*), v *Kmetski smrti* (1890) je razrahljana in dokaj preoblikovana patetična amplifikacija zajela že razmeroma velik del pripovedi, v *Mamonu* (1891) pa kar dva uvoda — novorenesančni in novobaročni — sestavljata že skoraj polovico besedila. V tej težnji Kersnikovega oblikovanja moramo videti predhodništvo moderne in obenem dovolj trdno potrdilo trditve B. Pogorelec o stapljanju komentatorske in dogajalne pripovedi v pripovedni ravnini v moderni,³² kar je posledica novega pojmovanja

²⁶ Breda Pogorelec, O dveh značilnostih Cankarjevega sloga, Simpozij o Ivanu Cankarju 1976, Slovenska matica, Ljubljana 1977, 293.

Tomaž Sajovic, nav. delo, 64.

²⁸ Tomaž Sajovic, Historični slogi v slovenski pripovedni prozi druge polovice 19. stoletja, Doktorska disertacija, Filozofska fakulteta, Univerza v Ljubljani, 385.

Matjaž Kmecl, *Rojstvo slovenskega romana*. Mladinska knjiga, Ljubljana 1981, 94-95.

Tomaž Sajovic, Historično oblikovanje uvodnih delov Jurčičevega pripovednega besedila *Kloštrski žolnir* in Dežmanovega poljudnoznanstvenega besedila *Notranjske gore* in *Cirkniško jezero*, JiS, XXXVII, 1991/92, št. 3-4, 68.

³¹ Tomaž Sajovic, Historično oblikovanje uvodnih delov Jurčičevega pripovednega besedila *Kloštrski žolnir* in Dežmanovega poljudnoznanstvenega besedila *Notranjske gore* in *Cirkniško jezero*, JiS, XXXVII, 1991/92, št. 5, 101.

³² Breda Pogorelec, O dveh značilnostih Cankarjevega sloga, nav. delo, 293.

RAZPRAVE IN ČLANKI

umetnosti: *Umetnik ne slika zunanjega, predmetnega sveta in ne izraža, komentira tega sveta, pač paje predmet njegovega oblikovanja njegovo lastno razmerje do sveta in življenja, ki ga živi*³³

4.2.2 Eden najbolj drznih jezikovnih oblikovalskih eksperimentov v *Kmetški smrti*, ki pomeni že odločen korak v secesijo, je povezan s habitualnostjo: Kersnikje iz za besedilo pomembnega opisa značilnega kmetovega življenja tako rekoč izgnal glagole, jih nadomestil z izglagolskimi samostalniki in glagolniki ter skupaj z neglagolskimi enodelnimi stavčnimi strukturami ustvaril statično in abstraktno časovno nedoločljivo vzdušje, tako značilno za Cankarjevo oblikovanje. Da se je Kersnik dobro zavedal svojega jezikovnoslogovnega eksperimenta, dokazuje razvezovanje izglagolskega samostalnika in glagolnika v glagol (*tepež* → *tepel seje, vasovanje* → *vasuje*) v neposredno sledečem opisu življenjske poti kmetovega sina, ki je popolnoma podobna očetovi. Analize slovarjev posameznih slovenskih pripovednih besedil v 19. stoletju potrjujejo misel o Kersnikovem secesijskem eksperimentu, saj se proti koncu stoletja (težnja pa se nadaljuje tudi v 20. stoletju) samostalnik količinsko krepi, glagol pa slabi: prevladovati so začele nominalne besedne zveze ali strukture, kar vnaša v besedila večji vtis abstraktnosti. Pred raziskovalce se zato postavlja težavna in obsežna naloga slogovnega stavčnega opisa slovenskih umetnostnih besedil obravnavanega stoletja.

4.2.3 Drugi izredno pomemben eksperiment v jezikovnem oblikovanju v *Kmetški smrti* je poudarjena omamentalizacija uvodnega dela besedila, kar je v osemdesetih letih 19. stoletja s ponavljanjem pripovednih enot mogoče zaslediti tudi na primer pri Tavčarju — manj v *Tržačanu* (1882), izraziteje pa v *Gričarjevem Blažetu* (1888), od devetdesetih let dalje paje postala ena najpomembnejših prvin Cankarjevega ustvarjanja in sploh moderne.³⁴

4.2.3.1 Omamentalno oblikovanje seveda ni značilno le za besedno umetnost konca 19. stoletja, ampak tudi ali še zlasti za tisto likovno ustvarjanje, ki ga sicer imenujemo z različnimi imeni — Art nouveau, Jugendstil, modema, secesija in podobno, čeprav je treba takoj poudariti, da je ornamentalnost bolj ali manj značilnost historizma in seveda preteklih zgodovinskih slogov, v posebej izraziti obliki pa poznega historizma, za kateregaje na primer v arhitekturi značilna zelo svobodna raba različnih historističnih vzorcev in predlog in skoraj "impresionistično" drobljenje arhitektonskih členov³⁵ (podobnost s Kersnikovim združevanjem novorenesančenga in novobaročenga uvoda v *Mamonu* torej sploh ni naključna). Za naše razpravljanje je izredno pomembna ugotovitev, daje program novega umetnostnega gibanja v arhitekturi (velja pa tudi za druge likovne vrste) sicer res skušal pretrgati vse vezi s historizmom in eklekticizmom 19. stoletja in nadomestiti historistično ornamentiko z novo, ki se je naslanjala na opazovanje narave in organskega sveta,³⁶ posamezna umetnostna dela pa mu niso vedno sledila in so ohranjala — najpogosteje ustrezno preoblikovano — marsikatero značilnost velikih zgodovinskih slogov³⁷ tudi v slovenski likovni (na primer v arhitekturnem ustvarjanju Maksa Fabianija³⁸) in besedni umetnosti (na primer pri Cankarju³⁹). Vse to kaže na v marsičem skupno umetnostno hotenje obeh slogovnih usmeritev in vsaj delno potrjuje Schmalenbachovo tezo o secesiji kot končni fazi historizma.⁴⁰

³³ Breda Pogorelec, Ivan Cankar — vozlišče razvoja slovenske besedne umetnosti, XII. seminar slovenskega jezika, literature in kulture, 5.-17. julija 1976, Zbornik predavanj, Filozofska fakulteta, Ljubljana 1976, 28.

³⁴ Breda Pogorelec, nav. delo, 29.

³⁵ Nace Šumi, Arhitektura secesijske dobe v Ljubljani, Mestni muzej v Ljubljani, Ljubljana 1954, 28-41. Damjan Prelovšek, Nekateri problemi raziskovanja arhitekture 19. stoletja, Zbornik za umetnostno zgodovino, Nova vrsta XIV-XV, 1978-1979, Ljubljana 1979, 221.

³⁶ Mieczysław Wallis, Jugendstil, Verlag Arkady, Warschau 1974, 172.

³⁷ Mieczysław Wallis, nav. delo, 208-211.

³⁸ Nace Šumi, nav. delo, 32-35, 41.

³⁹ Breda Pogorelec, O dveh značilnostih Cankarjevega sloga, 294-295.

⁴⁰ Renate Wagner Rieger, Pozni historizem in secesija, S simpozija v organizaciji Narodne galerije v Ljubljani in Avstrijskega kulturnega instituta v Zagrebu. Naši razgledi, leto XXVII, ŠL 9 (632), 12. V. 1978, 282.

RAZPRAVE I N ČLANKI

4.2.3.2 Ena najbolj opaznih omamentalnih prvin v Kersnikovem uvodu je dvočlensko členjenje oziroma dvojna formula, ki je bila značilna za renesančno oblikovanje, izredno pogosto pa jo je uporabljal Cankar (primerjaj vinjetno črtico *Možpri oknu* iz leta 1897). To izrazito historistično oblikovanje Kersnik uporabil tudi že v skladu z novim, secesijskim umetnostnim hotenjem: primerjati je treba le ponovitve dvojnih formul, sestavljenih iz izglagoskih samostalnikov *delo* in *skrb* in nedoločnikov *delati* in *skrbeti*, kar pomeni, da je Kersnik oblikoval besedilo z razvijanjem v retorično dvojno formulo oblikovanih pomenov, kijihje z besedotvornimi in skladenjskim posegi ves čas izrazno spreminjal.

Novostje tudi prepletano ponavljanje različnih, tudi večstavčnih delov besedila, s katerim Kersnik poudari nespremenljivost kmečkega življenja različnih generacij in nekako stopničasto oblikuje prehod iz uvodnega dela besedila v zgodbeni del. S ponavljanjem je dosežen monoton ritmični učinek, ki je že secesijsko semantiziran — ali drugače povedano — tudi oblikovna in iz nje izviraajoča zvočna ravnina izražata glavno sporočilo slike: *fatalistično* in *sprizanjeno* sprejemanje *večnega kroženja* življenja in smrti.

4.2.3.2.1 Zanimivo je, da seje ponavljanje kot oblikovni postopek (postopek je sicer prastar) v slovenskih pripovednih besedilih izraziteje uveljavilo ob koncu osemdesetih in v začetku devetdesetih let ter moderni (primerjaj na brezobzirnem boju za obstanek temelječi življenjski zgodbi starega in mladega Mačka v Kersnikovih *Mačkovih očetih* (1886) in Tavčarjev niz zgodb *V Zali* (1894), ki jih združuje prav tako pesimistična misel *Ljubezen namje vsem vpogubo, tako živali kakor človeku*). Vzroke za slogovne spremembe je treba iskati v spremenjenih družbenih in duhovnih razmerah slovenskega meščanstva, pa tudi drugih slojev prebivalstva. Doba združevalnih taborov je namreč minila, ideologija slovenskega osvajajočega meščanstva je začela kazati tudi svoje temne plati. Umetnostje začela izgubljati svojo zavezanost nacionalni ideji, v ospredje je stopila človekova duhovna in moralna problematika.

4.2.3.2.2 Kersnikova *Kmetska smrt* v logiki slogovnega razvoja slovenskih pripovednih besedil zadnjih dveh desetletij 19. stoletja (ta pa korenini v pravkar navedenih družbenih in duhovnih razmerah) nikakor ni osamljeno in naključno besedilo. Na ravni drobnih oblik je v osemdesetih letih namreč mogoče opaziti vedno večji prodor estetizacije in doslednejše retorike. Pojavljati se začnejo tudi inverzije (ki so v šestdesetih in sedemdesetih letih bile redkejše). V tem oziru je izredno poučna druga izdaja Zori Via, v katerije Stritar v popravkih besedila uvedel vrsto inverzij, uravnesil število členov v izokolonih, s poenotenjem glasovnih obrazil posameznih členov dvojnih formul paje ustvaril večjo glasovno harmonizacijo.⁴¹

4.2.3.3 V luči vsega povedanega so popolnoma razumljivi slogovni postopki raziskovanja jezikovnih možnosti v moderni, kajti z njimi je umetnik lahko izražal nova, vedno bolj osebna občutja. Poleg že omenjenih je treba opozoriti še na postopek v delu povedi *!...! stari pa leže k počitku: najprej v kot za široko vedno toplo peč, a potem skoro, skoro venkaj v hladni vrtič okrog bližnje cerkvice svetega Marka*, ki z dodajanjem prislovnih določil kraja z različnima pomenoma aktualizira dobesedni in frazeološki preneseni pomen besedne zveze *leči k počitku*. Postopek pomeni napoved Cankarjevih — velja pa za secesijo nasploh — ustvarjalnih posegov v strukturo frazeologemov, ki so omogočali razvidnost njihovih pomenov in katerih eno oblikovanje Pogorelčeva poimenovala z izrazom *prenova* in *razbitje frazeologema*.⁴²

5.0 Po vsem povedanem je mogoče docela utemeljno trditi, daje Kersnikova *Kmetska smrt* izredno pomembno pripovedno besedilo, ki stoji na križišču različnih slogovnih smeri, pri čemer nikakor

Tomaž Sajovic, *Historični slogi v slovenski pripovedni prozi druge plovice 19. stoletja*, nav. delo, 389.

⁴² O modernu značilnem postopku "razbijanja" frazeologemov je prva pisala Breda Pogorelec v že omenjeni razpravi O dveh značilnostih Cankarjevega sloga, 298. Primerjaj še Tomaž Sajovic, *Poskus skladdenjsko-pomenskega določanja Cankarjevega slogovnega razvoja, Obdobje simbolizma v slovenskem jeziku, književnosti in kulturi, Obdobja 4*, Filozofska fakulteta, Ljubljana 1983, 243-271, in še zlasti Erika Kržišnik-Kolšek, *Frazeologija v modemi*, Magistrska naloga, Filozofska fakulteta, Univerza Edvarda Kardelja v Ljubljani, Ljubljana 1988.

RAZPRAVE IN ČLANKI

ne smemo spregledati tiste, ki je z izrabo in preoblikovanjem nekaterih historističnih prvin zavestno, eksperimentalno in implicitno programsko kazalo v smer secesije in s tem moderne.

Tomaž Sajovic

UDK 886.3 Kersnik J. 7 Kmetska smrt .08

Summary

KERSNIK' S KMETSKA SMRT (THE DEATH OF A PEASANT): BETWEEN HISTORISM AND THE BEGINNINGS OF SECESSION

Kersnik's narrative text *Kmetska smrt* (LZ 1890) is as to its style and ideas an extremely important work and in the stylistic development of Slovene narrative fiction represents a link between the late historicism and Secession, whereby also with the Modern. *Kmetska smrt* is characterized by the typical and essentially historicist double structure: Kersnik in the introduction or the commentary for the Baroque texts, especially sermons, used the characteristic rhetoric dispositional form of growing beyond the whole, that is the variant of pathetic amplification, which is already treated in the late historicist manner. In it and at the end of the text there are many minute historicist forms, with the neo-Renaissance double forms and dieresis, while the part presenting the events is governed by a more natural poetics. Those procedures that by using and transforming certain historicist elements consciously, experimentally and implicitly programmatically signified already the birth of Secession and, by extension, the Modern, should by no means be disregarded: the introduction or the commentary was prolonged at the expense of the part presenting the events (which is not an isolated phenomenon — in Mamou (1891) it is even longer),

which signifies the first phase of the typical fusion of the commentary and plot level in the narrative. Kersnik modelled the introductory part by developing a double rhetoric formula (characteristic also of Cankar) of the formed meanings, which were expressively constantly changed with an artificial Secessionistic ornamental interplay of different, also multi-phrase, parts of the text a special, semanticized rhythmical effect is achieved, which helps to express the main message of the text (a fatalistic acceptance of the invariability of life), habituality is expressed also with a brand new procedure — the effacement of verbal forms and their replacement with the nouns of verbal derivation, gerunds and non-verbal one-part phrase structures, which means a radical announcement of the strengthening of nominal word phrases or structures, which in the Modern helped to create an impression of abstractness. Kersnik's example of a creative revealing of meanings in phraseologic structure, which anticipate Cankar's dismantlement or rather a renovation of phraseologems, has to be counted among the stylistic procedures of the research of linguistic possibilities.